PSALMISTUL ŞI DUMNEZEUL LUI ÎN POSTMODERNITATE
("PSALMI" DE ŞT. AUG. DOINAŞ)

Drd. Anca TOMOIOAGĂ
Universitatea din Oradea

Abstract

For literary critics, it was difficult to follow the proteism of such a poet as Şt. Aug. Doinaş was. The volume of psalms published in 1997 was written this time by a religious Doinaş. Focused on this group of psalms, the present paper intends to present the diverse representations of God in the poems, expressing the postmodernist psalmist's inquiries. Through synergy, the psalmist himself embodies different hypostases, i.e. ways of meeting God.

Critica literară cu greu a putut urmări şi surprinde între paginile ei proteismul unui poet aşa de "bogat" cum a fost Ştefan Augustin Doinaş. Spontan, ego-ul său poetic se spiralează vertical, ferm şi totuşi divers de-a lungul creaţiei sale – o evoluţie pe care doar puţini, cum remarca la un moment dat Doinaş, au putut s-o urmărească neispitiţi de tentaţia unui act poetic de excepţie precum a fost "Mistreţul cu colţi de argint". Personalitate multiplă, Doinaş a fost în primul rând poet, de fapt mai mulţi poeţi de o respiraţie comună. Cum scrie Virgil Nemoianu într-o primă monografie a poetului: "Cam tot la zece ani Doinaş îşi schimbă pielea, precum şarpele, devine alt poet."[1]

Probabil fiecare latenţă a aşteptat în sufletul lui Doinaş să fie poezie. Cei exact o sută de "Psalmi" publicaţi de Doinaş spre sfârşitul vieţii, în 1997 l-au arătat pe Doinaş religios. Căutărilor poetului le-a venit în întâmpinare religiozitatea lui Doinaş, exprimată deschis în acest ultim volum de poezii : "Cum aş putea să definesc sensul existenţei pământeşti, în general, fără a mă adresa Religiei?" scrie eseistul Doinaş.[2]

Poetul aşadar întreabă teologia şi filozofia morală. Nume ca Simone Weil, Hans von Balthazar, Dumitru Stăniloae, Wittgenstein apar frecvent în eseurile lui Doinaş, sugerând preocupările unui credincios sub semnul raţiunii.

Sentimentul religios însă se insinuase în sufletul lui Doinaş încă de mult. Iese din închisoare "mai credincios decât a intrat", mărturisind într-un interviu realizat în 1997 de Emil Şimăndan, cum colegul său de celulă, istoricul Zenobie Pâclişeanu, preot greco-catolic, obişnuia zilnic "să-şi pună antena"[3] pentru săvârşirea Liturghiei. Deci, pe Doinaş l-au făcut mai credincios nu numai cultura, ci mai ales oamenii. Prietenii apropiaţi ai soţilor Doinaş intuiesc, de asemenea, delicata influenţa a soţiei sale, Irinel Liciu. Într-un interviu cu Daniel Cristea-Enache, criticul literar Virgil Nemoianu afirma : "Ea l-a atras pe Doinaş spre o

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

atitudine mult mai religioasă nu prin presiune, ci pur şi simplu prin forţa exemplului."[4] Scrierea de poezie religioasă îi apare poetului ca o necesitate spirituală. Mai era nevoie de confirmarea unei forme poetice care să exprime cel mai propice sentimentul religios. Ideea de psalm se întrezăreşte o dată cu traducerea Psalmilor biblici.

Şt. Aug. Doinaş răspunde propunerii profesorului Paul Miron care intenţiona în 1986 să publice *Biblia lui Şerban Cantacuzino* într-o nouă ediţie căreia să-i alăture o *Biblie* într-o limbă română modernă. Pentru aceasta din urmă, Paul Miron li s-a adresat intelectualilor români. Doinaş îşi alesese Psalmii şi traduce 50 din ei pe care reuşeşte să-i şi publice. Efortul traducerii acestor psalmi a stimulat, de fapt, scrierea propriiilor psalmi, după cum însuşi mărturiseşte în interviul amintit.

Totuşi, Psalmii biblici nu ar putea fi propriu-zis o sursă de inspiraţie. Cultura şi livrescul nu pot constitui fondul de inspiraţie pentru o poezie religioasă. Ea trebuie să se nască din "tărie sufletească"[5], susţine Doinaş, din sentiment religios, din relaţia strânsă a omului cu Dumnezeu. Un scriitor e dependent de propria credinţă când e să scrie poezie religioasă. Iată cuvintele poetului : "Un om care nu are sentimentul religios, care nu crede că are sentimentul religios, care nu încearcă să trăiască legătura cu Divinitatea, oricât de bun scriitor ar fi, nu cred că se poate încumeta să scrie poezie religioasă."[6] Poetul scrie din credinţa omului, har nedobândit prin formele gândirii. Poetul nu poate inventa credinţa.

De remarcat că Doinaş nu vorbeşte depre relaţia poet-Dumnezeu, ci de om în comuniune cu Dumnezeu. Există la Doinaş o disociere clară între eul poetic, scriitor, omul de cultură care caută raţional sensuri adânci în straturile lumii prin teologie, meditaţie, analiză şi eul biografic care îşi trăieşte efectiv sentimentul religios.

Credinţa începe acolo unde raţiunea se termină, susţine poetul într-unul din eseurile sale : "Dialog cu mine însumi". Aici eul poetic intră în dialog cu eul empiric, fiecare arogându-şi teritorii aparte din lumea interioară pe care o împart. Poetul e raţional şi apolonic, eul biografic pleacă genunchii, se roagă, fiecare compensându-l pe celălalt. Acolo unde eul raţional nu mai poate explica, intervine salvatoare credinţa eului empiric. Iată o mică parte din discursul eului poetic : "Pentru că credinţa ta începe acolo unde se termină raţiunea mea. Eşti compensaţia limitelor mele speculative. De câte ori ajung la marginea acestei prăpăstii – a sensului ultim – mă arunc în braţele tale. Ne completăm reciproc."[7]

Relaţia aceasta între eul poetic hermeneut şi credinciosul eu biografic defineşte esenţial atitudinea psalmistului doinaşian, mult diferită de cea arghezian, ce constituie adesea reperul literar-istoric în analiza volumului "Psalmi". (De altfel, însuşi poetul încearcă să se disocieze clar de Arghezi sau Voiculescu în modul de a scrie poezie religioasă, dar şi de Psaltire.) Prin prisma aceastei relaţii, se explică faptul că psalmistul priveşte spre Dumnezeu :

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

”Cu-o Sfântă / aprindere, potrivnic-amoroasă.” (Psalmul LXXIII), un vers care ar putea sta titlu la începutul volumului de psalmi.

Tonul psalmilor nu oscilează între credinţă şi tăgadă, nu există o revoltă aspră, nu e vorba despre o aprigă voce care strigă în deşert şi nu ştie dacă să creadă în existenţa lui Dumnezeu sau nu. Psalmistul doinaşian e un îndrăgostit, un credincios de-o ”Sfântă aprindere amoroasă”, tânjind în nădejde neclintită după Dumnezeu. Şi totuşi această ”aprindere” e ”*potrivnic*-amoroasă”. Precizarea marcată prin epitet nu-l indică decât pe iscoditorul eu raţional care cercetează, interoghează, ia la rost, întrebându-se la nesfârşit ”Ce este Dumnezeu ?”. Căutările lui întreţin setea de Dumnezeu, credinţa arzândă. Când ajunge în impas, îl salvează credinţa. Dacă nu găseşte răspunsuri, psalmistul nu-şi pierde cumpătul, ci aşteaptă în starea de credinţă prin care se salvează. Iată cum eul poetic şi eul empiric, credinţa şi raţiunea se armonizează, completându-se, ambele conţinând în ele gândul la Dumnezeu. Din strădania acestei armonizări s-au născut ”Psalmii”, rugăciuni în care, eul poetic renunţă să mai întrebe teologia: „Tot ce s-a spus de veacuri despre Tine /nu-mi este Doamne înde-ajuns” (Psalmul XXVIII). Prins în lupta ce se dă în interioritatea omului modern între raţiune şi credinţă, poetul îl întreabă direct pe Dumnezeu, ”cu o arzătoare dorinţă de a crede, de a fi chiar un străjer al credinţei, în apărarea unui cu tot mai şubrezit cer.”[8], în cuvintele lui Cornel Regman.

În ce priveşte conţinutul ideatic al acestui volum de poezii, însuşi creatorul lor îl mărturiseşte, poate surprinzător pentru Alex. Ştefănescu, criticul literar scriind în ”România Literară”, în 2002, că Şt. Aug. Doinaş în general ”nu-şi exhibă niciodată pretenţiile”[9]. Poetul este mai deschis decât oricând în dialogul cu Emil Şimăndan, vorbind pe un ton sincer despre problematica psalmilor săi. De altfel volumul în discuţie are oarecum alt statut poetic, pentru că el implică o sinceritate aparte. Poezia religioasă pentru Doinaş vine să exprime autentic ceea ce şi omul Doinaş trăieşte, devenind o exprimare directă a sinelui. ”Acest ultim volum de versuri regăseşte cumva încrederea în cuvinte, emoţia directă, mărturisirea directă din primele mele poezii de tinereţe, nu din balade, ci din celelalte.”[10]

Aşadar tot o mărturisire directă va fi şi când poetul denunţă temele liricii sale : lupta între credinţă şi raţiune, neostoita întrebare : ”Ce este Dumnezeu ?” şi misterioasa Lui prezenţă în lume, oscilaţia „între stările bântuite de îndoială şi cele bântuite de extaz”[11], invazia simţurilor şi imposibilitatea mântuirii şi prin ele, nevoia de ascetism, teama abandonului ceresc, foamea de Dumnezeu.

Din felul în care relaţionează cele două instanţe, cea umană şi cea divină, s-au născut psalmii şi tot pe structura acestei relaţii se construieşte sensibilitatea psalmistului care se diversifică pe măsură ce latenţele relaţiei se potenţează. Mergând pe firul gândirii filozofului

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

existenţialist Martin Buber, Doinaş explică în eseul său despre ”Martin Buber şi existenţa dialogală”: ”Relaţia este un eveniment ontologic întrucât spaţiul ei este locul de manifestare a Spiritului, dimensiunea superioară a existenţei umane.” Eseistul analizează importanţa relaţiei persoană vs. persoană, persoană vs. Dumnezeu. Tot aşa cum fiecare om se defineşte ca persoană vizavi de altă persoană, tot aşa, se defineşte şi prin relaţia cu Dumnezeu, pe intervalul celor două repere ale relaţiei, revelându-se esenţele.

În contextul acestui raport pe care poetul îl statuează eseistic şi filozofic se produc şi întâlnirile dintre cele două ipostase, în diverse ipostaze. Maniera în care Dumnezeu este perceput de către poet, îi determină acestuia o poziţionare aproape simetrică faţă de El. Se poate sesiza cum creatorul se modelează după Creatorul său în ceea ce teologia numeşte sinergie. O metaforă reuşită a sinergiei se conturează imagistic în versurile Psalmului LXXII: „Cu toate gândurile-n slobozie/ şi corpul ca o pată străvezie/ a sufletului, să mă înfăşor/ în jurul fulgerului Tău uşor.” Aici poetul transfigurat se eliberează de forţa raţiunii şi condiţia morţii, intrând într-o legătură aproape osmotică cu Dumnezeu. Această sinergie se insinuează în toate conexiunile dintre diversele ipostaze ale lui Dumnezeu reprezentate de poet şi ipostazele psalmistului parcă aferente celor dintâi: dacă Dumnezeu e geometru, psalmistul se vrea triunghi; dacă Domnul este copac, psalmistul este frunză; dacă Divinul se ascunde, slăvitorul îl caută, dacă Domnul e TU, atunci poetul e EU. Relaţia determină ipostazele eului care, dorindu-se coincident cu reprezentarea lui Dumnezeu, stă, de fapt, la pândă, finalmente caută.

Dumnezeu, deşi niciodată nu se revelează liminar, nu este un *deus otiosus* şi nici un Dumnezeu care refuză să intre în comuniune şi dialog, aşa cum pare să se întâmple în poezia argheziană de exemplu. În Psalmul XXIII, la întrebarea: ”Tu, nefiind nimic din toate câte/ îmi dau târcoale, mândre sau urâte/ ce fel de chip se cade să iubesc / spre a te iubi sub chipul tău ceresc?” exprimând aceeaşi neştiinţă faţă de natura fiinţei sacre, Dumnezeu răspunde pe un ton care aminteşte parcă de povaţa demiurgului eminescian către Hyperion: „Nici floarea, nici iubita să nu-ţi stea/ în pragul sufletului tău de stea/ Acestea-mi sunt adeverire. Însă fiinţa Mea nu poate fi constrânsă/ să-mbrace formă de făpturi sau flori.” Domnul nu este deci din lumea aceasta, ca atare nicio reprezentare nu poate fi autentică, ci doar doveditoare. De aici, constanta nelămurire: ”Ce este Dumnezeu?”. De reţinut, prin urmare, că psalmii doinaşieni nu sunt monolog disperat, ci rugăciuni de străduinţă în care Dumnezeu intervine şi ascultă.

Un alt dialog, de data asta cu Hristos, are loc în Psalmul LXXXVIII; e vorba despre un dialog oniric. Poetul se visează întâlnindu-se cu Hristos în acelaşi trup: „Isuse, -ntr-o noapte am visat, că eram/ Tu mâna mea stângă, eu ochiul tău drept;/şi că ne rănisem, şi că ne duream”, împlinindu-se astfel mult dorita unire cu divinul. Eul uman se hristifică, se

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

metamorfozează dureros prinzând „aripile sfinte crescute din umeri”, devenind una cu Hristos, un vis tânjit în mulți psalmi. Neputința umană şi eternitatea lui Hristos nu se pot uni decât dureros pe pământ sub „armele lumeşti” aşteptând unirea completă în transcendență. A-l accepta pe Hristos în ființa lui, înseamnă pentru om strivirea cărnii, ardere şi sacrificiu. Şi totuşi, psalmistul doinaşian trăieşte necontenit în foame de Dumnezeu invocat cu răbdare.

Chemând şi căutând, psalmistul nu încetează să se întrebe: „Ce este Dumnezeu? Apelativele pe care le foloseşte poetul în raport cu Dumnezeu sunt diverse, sunt încercări de a-L cuprinde pe Dumnezeu cât mai autentic, chiar dacă parțial. La fel se întâmplă când psalmistul scrie ce este sau cum este Dumnezeu, reprezentându-şi-L cu o permanentă frustrare că însăşi reprezentarea lui e mult prea omenească. Iată câteva apelative: „Gelosule”, „Neînduratule”, „viul între vii”, „Părăsitule” „Osânditule”, „cel Nenumit”, „Celălalt”, „Divinule” „Stăpâne”. Altundeva, poetul îi spune Domnului ce este, aşteptând parcă o încuviințare a Atotştiutorului: „duşmanul Tău, Mărite, eşti chiar Tu” (Psalmul XXXI), ”Tu nefiind nimic din toate” (Psalmul XXIII), „ai fost copac, acum eşti buturugă” (Psalmul I), „visatul rod”, „făcătorul de sfinți”, „rege al oştirii mântuite”, „mare Domn al morilor de vânt” (Psalm XLV).

Pe fondul acestei idei poate fi plasată afirmația criticului Alex. Ştefănescu din articolul său dedicat creației lui Doinaş, criticul văzând în poet un inventator. Căutând cu obstinație un interlocutor, poetul îl inventează pe Dumnezeu, scrie criticul. De altfel, titlul care anunță studiul psalmilor, „*Inventarea lui Dumnezeu”*[12], păstrează acelaşi cuvânt derutant care dobândeşte pertinență când criticul lămureşte: „a-l convoca pe Dumnezeu înseamnă a-l inventa. Apare astfel o similitudine între Dumnezeu care l-a creat pe om şi omul care, din dorința de-a avea un partener de dialog în infinitatea lumii, îl creează pe Dumnezeu în sensul că şi-l reprezintă.” Că poetul îl inventează pe Dumnezeu e totuşi impropriu spus, cel mult îl creează ca idee poetică. Psalmistul nu-L inventează pentru a pune ceva în locul unui gol existențial. Pentru poet, Dumnezeu există în lume şi încearcă să şi-L reprezinte din diferite unghiuri, în scopuri gnoseologice. Diversele ”ipostaze” sau fațete ale lui Dumnezeu din psalmi nu sunt noutăți, reprezentări personale, ci de cele mai multe ori biblice, veterotestamentare şi noutestamentare.

Singura îngrijorare a psalmistului stă în faptul că nu-l poate percepe pe Creatorul său decât limitativ, omeneşte. Psalmul LXIV păstrează în ultimele versuri tristețea şi reproşul psalmistului: „Doamne, ai pus în mine prea puțină/ lumină nencepută; eu-în Tine-/ prea multă strălucire omenească…”. Dumnezeu e reprezentat prea omeneşte pentru că omenescul se amprentează inevitabil pe chipul şi asemănarea Celui de Sus, de unde şi imposibilitatea înțelegerii totale a Divinului. Psalmul XXIV lămureşte: „Abia atunci când jubilând senine/

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

vom deveni, Divinule, ca Tine,/ noi – biete minți cu granițe fireşti – / vom şti-n sfârşit cu – adevărat ce eşti." Până la îndumnezeire şi la dobândirea unui trup de lumină, omul postmodern se lasă pradă neliniştilor şi căutărilor, căderilor şi ridicărilor, momentelor de păcat şi celor de sfințenie, stare existențială derivată din depărtarea de Rai.

Dumnezeu îi scapă psalmistului, rămânând ascuns nu pentru că se ascunde ci pentru că îi este imposibil ochiului uman să-l perceapă. Poate doar să-l intuiască, să-l numească „Nenumitul", să afirme, în spiritul teologiei negative, mai degrabă ce nu este Dumnezeu, decât ce este „Doamne, atâtor lucruri le-am dat nume/ la încheierea săptămânii Tale./ Chiar Ție, celui Nenumit, din cer/ Ți-am inventat poreclă pe potrivă." (Psalmul L) scrie poetul, luând statură arhetipală. Mai mult, pe firul teologiei negative, Dumnezeu nu este nimic din cele evidente, din elementele lumii: „Tu, în acest îngheț al meu, ce eşti? Nimic din tot ce-apare." (Psalmul XXXII). Dumnezeu pare să se furişeze în lume, încercând să se sustragă, imposibil să se exprime în propria măreție, de unde şi întrebarea psalmistului: "că-n loc să-ți dovedeşti în mine chipul,/ îmi curgi ca printre degete nisipul? "(Psalmul XXI).

Psalmistul îi aduce reproşuri unui Domn care se joacă de-a-v-ați ascunselea în spatele creației sale. Actul creator universal este el însuşi un joc sacru, prin care Dumnezeu se arată lumii parțial: „Ştiu, ştiu prea bine, Doamne, că te joci./ În largul mării, în pustiu, sub roci/ plăcerea Ta de-a plăsmui sub deget/ pigmei sporeşte lumea." (Psalmul XXI). Nemulțumirea psalmistului se naşte din conştientizarea diferențelor dintre Dumnezeu cu atributele Sale (eternitate, sfințenie) şi nimicnicia creației Lui supusă perisabilului şi tragicei libertăți de alegere între bine şi rău: "Jucându-ne noi înşine-ntr-o doară/ de-a Domnul şi de-a Dracul, nu Te temi/ că-n loc să ne sanctifici, ne blestemi?". În poziția Marelui Inchizitor, psalmistul întreabă temător, îngrijorat de realitatea acestui punct de vedere şi-l invocă pe Creator să intervină în acest joc care poate aduce omenirii osândă sau mântuire.

Psalmistul cheamă la nesfârşit şi caută consecvent. Când explorează pentru a prinde sacrul, psalmistul priveşte mai întâi spre creația Dumnezeului său. Poetul încearcă să-L regăsească în roadele măiestriei Lui creatoare: "Eşti poate zvonul unui alt văzduh/ sau liniştea cumplită ce se-ascunde/ în munți şi-n cataracte scunde?" (Psalmul XXIV). Natura pătrunsă de ceea ce părintele Grigore Palamas numai „energii necreate" este martora unor minuni, dialect al limbii Domnului, cum le numeşte poetic psalmistul: "Mă uit la trandafir: momentul predilect/ este al țâşnirii unui silf din petale" (Psalm LXXIX) sau „În râu, în bestie, în floare/ Tu eşti un fel de răsuflare…" (Psalmul LVIII). O astfel de minune, moment predilect al dumnezeirii, este crearea omului: „un unchi/ îl fulgeră dintr-o fărâmă de pruncie/ pe cel ce sunt;" (Psalmul LXXIX). Tot ceea ce există, psalmistul percepe pătruns de energia lui Dumnezeu, toate devenind de fapt mărturii. Universul întreg se-mpărtăşeşte de energia

BDD-A23588 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

Creatorului său, inclusiv omul. Psalmistul însă doreşte să-şi cunoască Plăsmuitorul dincolo de mărturiile care-L dau parțial, prin atributele Sale. Poetul se roagă pentru cunoaştere împlinită: „ Învață-mă să Te aleg/ din fiecare parte-ntreg!" (Psalmul LVIII).

Şi totuşi, Dumnezeu rămâne în permanență Mister, marea Taină a universului, indescifrabilă. Cosmosul nu este altceva decât o imensă metaforă reuşită, care în limbaj blagian, sporeşte misterul, îl conține, îl sugerează în fața imposibilului de a-l reda. Dumnezeu apare astfel în rolul Marelui Poet[13], creatorul exemplar al cărui gest e repetat polemic şi luciferic de poeți. Psalmul XXV cuprinde cuvintele unui psalmist lector, hermeneut provocat de descifrarea textului lui Dumnezeu. Lumea e un text sacru, un document descifrabil la infinit fără să fie elucidat vreodată: „Întreg, adânc şi strălucit e textul/ naturii Tale. Doamne. Cu-ncântare- l/ citesc şi recitesc, şi câte-odată/ chiar îl învăț pe dinafară: marea/ cu hexametrii ei asemenea unui/ poem homeric, munții plini de semne/ de întrebare, şesul ca o frază/ imensă cu metafore fertile,/ şi văzduhurile, sensuri schimbătoare,/ şi alfabetul luminos al nopții/ pe care zorile îl şterg citindu-l,-/ ah! Toate ca pe-un document de taină/ le sorb…" (Psalmul XXV). Dar semnătura autorului tuturor acestora rămâne de nedesluşit. Dumnezeu rămâne până la urmă necunoscut, misterios şi inaccesibil căci semnătura de sub acest text cosmic rămâne indescifrabilă.

Dumnezeu însă nu poate fi intuit în adevărul Lui, sesizat în lume decât când omul coboară într-un registru aparte al sufletului său, spre inimă, acolo unde e nevoie de un văz de altă factură: „Mi-acopăr ochii – să Te văd." (Psalmul LXX) scrie psalmistul, dorindu-şi vederea orbilor care au ştiut să-l vadă Mântuitor pe Hristos. Domnul e cel „pururi nevăzut" stând ferit „în spatele a mii de măşti". Greu de perceput prin rațiune, Divinul dislocă orice perspectivă rațională, lăsând inertă mintea în fața credinței. Dumnezeu trebuie trecut din minte spre inimă, căci este „marele prăpăd/ ce mi se-nvolbură sub frunte,/ fără-a putea să Te înfrunte." De aceea, psalmistul îl invocă pe Domnul său în străfundul sufletesc, unde să-şi găsească sălaş trainic: „Vino, Doamne,-n ultimul iatac/ al ființei! Şi promit să tac." (Psalm LXXIV)

Numai că Dumnezeu nu coboară decât ca foc, în rug aprins, ca lumină arzătoare care mistuie în credință, inima slujitorului său. Credința, reala percepție a lui Dumnezeu, înseamnă ardere, mistuire, fulgerare sacră, *mysterium tremendum*: „Prin rugăciunea inimii din mine/ aştept, ca-n mucezeala unei mine/ fără ieşire,-n care mă sufoc,/ să mă străpungi de sus, şi să iau foc./ Cu toate gândurile-n slobozie" (Psalmul LXXII). Mistuită, ființa umană e ocupată total de Dumnezeu. Focul ceresc îi cere omului toată ființa într-o sfântă gelozie. E vorba de un Dumnezeu gelos în psalmii doinaşieni, care copleşeşte: „Te ştiu Gelos, teribil de gelos (…)/ Deposedează-mă, Gelosule, de lume!/ Dorința ta sălbatică de-a mă avea în felul acesta-şchiop,

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

sărac şi orb/să mă-nsoţească peste tot/ asemeni unei iubiri care pârjoleşte totul… ” (Psalmul II). Biblică este respingerea celor căldicei. Psalmistul nu crede într-un Dumnezeu al jumătăţii de măsură, ci într-Unul al nemăsurii. Înfrângând orice limită, dincolo de orice posibilitate raţională, e vorba de un Dumnezeu al nebuniei, al transgresărilor, încurajându-i pe oameni să-şi depăşească condiţionările: „Stăpâne, în iubire şi-n mânie/ Tu eşti flămând de-o sfântă nebunie /care să scoată oamenii din minţi.” (Psalmul LXI). Dumnezeu iubeşte infinit, fără bariere, o iubire în care credinciosul e prins ca-ntr-un ”ospiciu”: „Sunt singur/ în Tine, Doamne, ca-ntr-un vast ospiciu.” (Psalmul XX).

Dragostea divină rabdă până la umilinţă. Domnul e perceput în ipostaza sa chenotică. E vorba de smerenia lui Dumnezeu. Uneori pare învins şi ezitant: „Regret (…) că eziţi/ în cerul Tău cu stâlpii putreziţi.” (Psalmul XI). Alteori aşteaptă umanitatea să se-ntoarcă spre izvorul pur de viaţă veşnică. E vorba de un Dumnezeu care nu se impune şi nu obligă, ci mai degrabă cerşeşte, îndură, iartă, aşteaptă cu nesfârşită răbdare: „Tu, Doamne-al milelor! Cât vei mai sta/ cu mâna-ntinsă-n colţ ca o momâie? Tot ce aşează lumea-n palma Ta/ e numai fum albastru de tămâie./ Sau poate-aştepţi pomană-ntr-adevăr?/ Ai să primeşti doar viermele din măr.” (Psalmul LXXXIII). Adesea însă psalmistul nu laudă îndelunga pacienţă a Divinului pe care îl instigă să devină judecătorul sfârşiturilor de veacuri. Psalmistul preia astfel poziţia lui Iona care-l acuză pe Dumnezeu că nu şi-a ţinut promisiunea faţă de niniviteni şi i-a iertat.

Alţi psalmi surprind gloria Creatorului. Dumnezeu atotştiutorul, Dumnezeu împărat, Monarh în cosmos, îşi face prezenţa împărătească în versurile psalmilor. ”Tu, Domn al armoniei de comete,/ acordul dulce-al simţurilor bete” (Psalmul LXXXXII); „Tu, rege al oştirii mântuite, mândria mea din veac şi scutul meu!” (Psalmul LI), „Dumnezeule viu!”; „Tu, Doamne, geometrul unui cerc,” (Psalm LII). E vorba de un mare Ţiitor al lumii careia-i cosmicizează elementele într-o năstruşnică geometrie universală şi-n braţele căruia se lasă psalmistul cu nădejde. Există un teritoriu privilegiat, delimitat de prezenţa lui Dumnezeu, un „vast ospiciu” al ne-bunilor de lume în care se doreşte poetul. „Roteşte-ţi peste mine doar compasul.” (Psalmul LII) se roagă psalmistul Dumnezeului cu compasul, Domnul devenind axis mundi, rotindu-şi harul ordonator asupra lumii. În centrul lumii stă Dumnezeu, izvorul primordial, rege şi stăpân.

De cele mai multe ori însă psalmistul îl vrea pe Domnul său lipsit de glorie, de atributele Dumnezeieşti, în umilinţă: „Doamne, dezbracă-Te-n ceruri de soare;/ leapădă-Ţi luna şi stelele; vino să/ batem pe jos amândoi în sudoare/ ţara aceasta de cântec şi jale.” (Psalmul V). Poetul îl doreşte pe Dumnezeu apropiat, un partener de dialog, un prieten alături de care să-şi colinde pământul strămoşilor săi. Tinde spre un dialog personal. Dumnezeu nu e aici nici mai mult, nici mai puţin decât un amic, un interlocutor apropiat pe care psalmistul să-

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

l tutuiască: „Doamne, aş vrea să-Ţi spun Tu, cum i-aş spune/ celui ce-mi pune povara lui groaznică-n spate.” (Psalmul V). De multe ori tonul dialogului dintre Dumnezeu şi psalmist este rezultatul unei relații de la egal la egal, pe care şi-a dorit-o poetul în dorința lui de apropiere de Creator, de cunoaştere a acestuia. Şt. Aug. Doinaş se arată interesat în eseurile sale de filozofia relației, cu atât mai mult cu cât a tradus în româneşte „Ich und Du”, volum al filozofului Martin Buber. Doinaş scrie: „Apriori, orice om posedă, înaintea oricărei experiențe sociale, un partener care este Tu-ul său înnăscut, orice om este menit unei relații cu altul.”[14] Dumnezeu este însă eternul Tu, eternul Tu înnăscut, pentru că omul s-a născut cu tânjirea după Dumnezeu. Relația eu-tu, fundamentală pentru formarea spirituală a ființei, înseamnă reciprocitate şi empatizare. În cazul Eternului Tu, Martin Buber susține că sacrul se revelează „într-o continuă alternanță între actualitate şi latență”[15]. Practic, Dumnezeu se descoperă, în acelaşi timp, ascunzându-se: „e sensul prezent-absent al acestei lumi, prezent în lume prin însăşi absența (adică transcendența) sa.”, conchide eul empiric în dialogul imaginat de Doinaş în eseul său: *„Dialog cu mine însumi”*[16]. Conform filozofului Wittgenstein, sensul lumii, Dumnezeu, este în exteriorul ei, în afara ei, prin urmare e absent din ea, dar prezent prin însăşi transcendența sa. Versurile psalmilor îl confirmă pe Dumnezeu absent din lume prin însăşi inapartenența lui la lume: „ -Ah, Dumnezeule! Tu mă-nfiori/ cu marea Ta prezență, care-i lipsă/ asemeni unui soare în eclipsă!” (Psalmul XXIII) .

În psalmii doinaşieni, Dumnezeu nu e doar transcendența în prezență sugerată, ci de multe ori psalmistul îl cheamă alături de el, într-o discuție amicală, într-o relație Eu-Tu amicală, într-o: „îmbrățişare trăită efectiv, a alterității, întru spirit, act de trăire împreună”[17].

Uneori această apropiere îi este refuzată psalmistului care începe să resimtă un exil existențial, o separare netă între sine şi Creatorul său: „Aici sunt eu. Iar dincolo eşti Tu.” (Psalmul LXIX). Dumnezeu apare în psalmii doinaşieni şi neimplicat în lume, detaşat, exilat în „bezna focului de rai”. Psalmistul îl acuză pe Atotputernicul pentru retragerea Sa din ritmurile lumii: „Dar Tu, necunoscut dintotdeauna,/ de ce, Stăpâne, Te retragi din noi?”, în acelaşi psalm invocându-L pe Dumnezeu să coboare „în sufletul gol” (Psalmul LXXXXVI). Poetul adesea se simte împresurat de disperarea care ia locul Domnului, în singurătate. Dumnezeu se autoizolează, devenind un simplu spectator orb la devenirea lumii: „ Lumea se naşte zi de zi, Doamne,/ fără ca Tu să ştii.” (Psalmul XLVI). Retras într-un colț al universului, Dumnezeu pare să-şi fi părăsit făptura în albia timpului care iremediabil curge în nimic: „Iar Tu ne laşi pierzării, ca-ntr-un hău,/ în golul lumii” (Psalmul XXXI). Sunt stările unui căderi de la credință, momente ale disperării pe care însă psalmistul şi le refulează prin aşteptare: „Eu, însă mai aştept,” (Psalmul LXIX) scrie la un moment dat psalmistul rămas neînvins. Psalmul VIII surprinde aceeaşi detaşare a lui Dumnezeu de lume. Singurul gest pe care l-a

BDD-A23588 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

făcut pentru ea este crearea ei, stimulul spre viață al universului. În urma creației, Creatorul rămâne obosit, adormind pe marginea lumii: „Simt, simt că eşti grozav de obosit:/ Creațiunea ți-a stors toată vlaga./ Aşează-te şi odihneşte-te un pic." Psalmistul îşi reprezintă un Dumnezeu care după ce a dat viață, punând în lume tot potențialul ei, nu face decât s-o lase să şi-l actualizeze, întorcându-i neputincios spatele. E vorba de un joc al hazardului în care e lasată lumea: "Tu, oricum, nu poți să intervii./ Tu ai aruncat din mână zarurile/ şi n-ai mai fost interesat pe urmă/ să vezi cum cad." (Psalmul VIII).

Creatorul şi-a lăsat creația pradă dorinței de a deveni, pecete peste destinul umanității: „de-a fi întruna credincioşi puterii/ ce ne-a menit să înflorim ca merii" (Psalmul XXXI), şi totuşi, paradoxal, Dumnezeu cere lepădarea de lumea pe care a dăruit-o, ieşirea din ritmul curgerii. De aici, versul: „duşmanul Tău, Mărite, eşti chiar Tu." Există daruri pe care Domnul le-a oferit omului, dar de care îi cere să nu se bucure, ci să se lepede. Această contradicție a produs termenii uneia dintre temele psalmilor: „de ce Dumnezeu ne-a lăsat să fim aşa cum suntem, înconjurați, favorizați de toate antenele simțurilor noastre, în timp ce ne cere să fim altfel, să nu plătim tribut simțurilor noastre mai mult decât ni se cuvine pentru a obține mântuirea", mărturiseşte Şt. Aug. Doinaş.[18]

Uneori psalmistul se regăseşte la răspântii, pus în fața unei libertăți a alegerii care-l macină necontenit: „Aici, la răspântie, unde se alege/ un drum de alt drum, bifurcat sunt eu însumi." (Psalmul XVI). Lumea devine la fel de tentantă uneori ca şi promisiunea lui Dumnezeu. Şi-n univers regăseşte psalmistul minuni şi frumuseți, măiestrii ale aceluiaşi Creator, şi de aceea îi este imposibil să şi le refuze. Tonul psalmistului păstrează revolta: "Alaiul creaturilor de rând să defileze/ pe dinaintea mea, dar nici mirosul/ nici pipăitul orb să nu încerce bucuria/ cunoaşterii, care se cheamă voluptate?/ De ce le-ai miruit pe toate cu uleiul/ ființei Tale, dacă vrei să le ignor?".

Lupta cu propriul trup va fi un conflict recurent în versurile psalmilor. Eul poetic resimte intens limitele cărnii şi depărtarea prin ea de Dumnezeu. E vorba de închisoarea trupului de care s-ar vrea izbândit şi purificat ca un prunc: „Vezi, ca tot atâtea lanțuri/ îmi port născarea, limba, felul, sexul-/ verigi de plumb şi abur ale unei/ alegeri care, vai! nu-mi aparține." (Psalmul IV). Ponderabilitatea trupului împiedică ascendența spirituală, limitare ce inculcă suferința. Incompatibiliatea dureroasă dintre trup şi suflet întreține tensiunea interioară ce dă dramatism psalmilor: „cumplit de grotescă-i logodna-ntre spirit/ şi lut!" (Psalmul XV).

Psalmistul însă se roagă adesea pentru trup, dorindu-l cale de mântuire: „obstacolul cărnii/ să-mi fie organ al luminii din suflet…" (Psalmul XV). Îi cere lui Dumnezeu un trup transfigurat, pătruns de energia lui Dumnezeu, frământat de mână sfântă spre izbăvire: „Doamne, iubeşte-mi țărâna flămândă,/ cea care naşte şi macină totul:/ fragedă fie-mi

BDD-A23588 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

mereu…" (Psalmul XIV). Chinuit de propriul trup, ruga psalmistului este uimitoare când îi cere Creatorului acelaşi trup şi-n paradis: „Dacă, trezit din timpul fără capăt/ voi fi chemat în rai, strigat pe nume/ îngăduie, Stăpâne, să-mi recapăt/ acelaşi trup ce l-am avut în lume." (Psalmul XIX). Există deopotrivă o suferinţă a trupului şi o bucurie a trupului. Trupul este în acelaşi timp şi osândă şi recompensă. Când e durere, omul e îndreptăţit să se revolte, să-L ia la rost pe Dumnezeu, să-L iscodească, să întrebe la nesfârşit: „Ceea ce-mi dă dreptul să Te-nfrunt/ cu-ntreagă hula mea, şi cu blesteme,/ e suferinţa – crunta sfâşiere/ a trupului" (Psalmul LXXXVI).

Alteori, trupul se lasă transfigurat, umplut de lumină, devenind templu pentru cel Sfânt. Lepădându-se de închisorile cărnii, trupul de carne îl primeşte pe Dumnezeu în sine ca-ntr-o biserică. Momentul Euharistiei este o astfel de transformare şi de unificare anticipativă cu Hristos: „ Dar eu, cel care am primit în gură/ divinul trup şi sânge, Îţi fac templu/ din însuşi corpul meu, într-o logodnă/ a harului, ce n-are-asemănare: mă simt iluminat pe dinăuntru." (Psalmul XVIII). Psalmistul, în căutările sale nepotolite, îl găseşte pe Dumnezeu în sine, plin de lumină, în stare taborică: „De ce să Te mai caut? Eşti în mine." Singura grijă a psalmistului e să nu-şi piardă starea de har şi pe Dumnezeu dintr-însul.

În lupta sa cu trupul, psalmistul pierde şi câştigă până la elucidarea apocaliptică. Împotriva trupului, dar mai ales a lumii ce-i poate bara drumul către Dumnezeu, psalmistul alege asceza. Psalmistul, admirându-i pe anahoreţi, se vrea ascet, cerând „iarna dură" a lepădării de lume şi de sine. „Deposedează-mă, Gelosule, de lume!" (Psalmul II) se roagă psalmistul, alergând în urma lui Dumnezeu cum alergau odată orbii şi schilozii după Hristos. Lepădat de sine şi de trup, fiinţa psalmistului în asceză şi departe de simţuri „cu văzul dincolo de văz/ cu auzul dincolo de auz" (Psalmul XXXVIII), înzestrată cu „antene" , îmbracă hainele unui ocnaş al Domnului. E un fel de închisoare credinţa, spune psalmistul, dar ocna aceasta este domeniul privilegiat locuit de Dumnezeu şi izolat de lume. Conştient de ispite, psalmistul regăseşte libertatea în interiorul acestei ocne: "Dar astăzi ştiu că-n cercul nostru de ocnaşi/ stă forma adevăratei libertăţi. Şi nu mi-i/ nici dor, nici frică de nimic: şi n-aş/ ceda osânda mea în schimbul lumii." (Psalmul XXXIX). De data aceasta, psalmistul şi-a regăsit libertatea, siguranţa celei mai bune alegeri. Aceeaşi siguranţă şi neclintire în credinţă e poetizată uneori şi-n versurile psalmilor. Eul poetic face faţă îndoielilor. Înaintea unui Dumnezeu care se detaşează, psalmistul îl aşteaptă cu răbdare, când e părăsit şi uitat, el rămâne de partea Domnului: „pe mine, Părăsitule, poţi să te bizui." (Psalmul XI).

Uneori ezitant, alteori ferm, psalmistul se roagă necontenit pentru credinţă, invocându-l pe Dumnezeu să intervină aproape violent în mişcările unui suflet căldicel pe care-l transformă, pârjolit, „în deşert arid" căci dacă există un loc anume pentru Dumnezeu, atunci

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

acela trebuie să fie pustiul, scrie Psalmul XXXIV. Sufletul uman în relație cu sacrul înseamnă ardere deplină, renunțare la sine, mistuire prin credință. Când se roagă pentru credință, nevrându-se aruncat cu scârbă din gura Domnului, se roagă pentru credință arzândă şi uitare de sine: ”mătură-mă Tu cu zeci şi mii de plesne” (Psalmul LX) sau ”înaintea Ta, cu fruntea mirosind a pământ,/ să mă târâie Duhul cel Sfânt” (Psalmul LXVIII), „Loveşte-mă cu marele Tău tunet,/ Stăpâne, care-i dincolo de sunet!” (Psalmul LXXVII). Psalmistul trăieşte într-o perpetuă foame de Dumnezeu, tânjire după unirea cu sacrul.

Departe de Dumnezeu, ființa psalmistului nu este decât o copie slabă a Creatorului său: „Doamne, ce mâini Ți-au deturnat în lut frământul/ când m-ai făcut?” (Psalmul LXXXXVII). Chipul şi asemănarea Domnului se reflectă într-o oglindă diformă care devine ireversibil, chipul psalmistului. Altundeva, psalmistul, şi el creator, este o ”maimuță a Domnului”, imitând gestul creator inițial: „Cu cine mai semăn eu acum? Sunt o maimuță/ a Domnului: fac gesturi creatoare,/ invoc lumina, şi lumina vine”. Această „maimuțăreală” însă este şi mântuitoare, experiență de cunoaştere a lui Dumnezeu. Exemplul mimului Ardalion trimite la obişnuința actorilor păgâni antici de a parodia botezul creştin, revelația creştină producându-se uneori în inima acestora în mod minunat. O astfel de revelație aşteaptă şi psalmistul, scriind: „Doamne, maimuțărindu-Te mereu/ Te voi iubi/ acesta-i rolul meu.”(Psalmul LXXXX).

Prin psalmi, eul poetic este şi creator. Cuvântul poetic maimuțăreşte Logosul creând o lume a psalmilor, în care psalmistul îi dă întâlnire lui Dumnezeu: „Doamne, sub vorbăria mea stă o grădină/ cu bulbi tăcuți, unde-ți propun să ne-ntâlnim” (Psalmul LXXXII). Poetul este limbut, volubil, incapabil să-şi stăpânească şirul nesfârşit al cuvintelor care se-ngrămădesc nerăbdătoare în ființa poetului: ”Ce lacăte să pun pe gura mea/ ce-mproaşcă totu-n jur ca o cişmea? (Psalmul LXXVII). Pentru neputința de a tăcea, psalmistul îşi cere adesea iertare: „poți să mă ierți că n-am ştiut să tac?” (Psalmul XLVIII), cerând iertare şi pentru îndrăzneala de a scrie şi rosti propriile rugăciuni, de care rugăciunile biblice nu mai au loc: „Voi fi iertat că-nalț spre Tine-o ocară/ de lacrimi personale,-n loc să murmur/ cuvintele tocite de sărutul atâtor neamuri care Te imploră?” (Psalmul XXVII).

Menirea acestor psalmi este însă de-a conține reprezentări ale lui Dumnezeu, de a-l face cunoscut şi de a şi-l face cunoscut: „Tu n-ai să-mi fii, Divinule, aproape/ cât timp, citind ce-am scris, nu Te descopăr/ ca literă a mea” (Psalmul XXX). Psalmii înşişi sunt căutări ale Divinului. Prin ei trebuie să se adeverească Dumnezeu nu numai celui care scrie, ci şi celorlalți: „Cum să te fac încă citit şi astăzi/ de ochii celor fără vedere?”. Acelaşi psalm surprinde o imagine apostolică a poetului, care adesea se roagă pentru ceilalți, conştient de responsabilitatea pentru altul.

BDD-A23588 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

E posibil ca versurile religioase ale lui Doinaş să devină un apostolat paradoxal, extrem de sincer şi de ferm, în câmpul incertitudinilor în care de aflăm. De altfel, citind versurile acestor psalmi nu avem de-a face cu o răsturnare a sensurilor biblice, într-un gest postmodernist rebel, ci e vorba de strădania unui om care caută să-şi sporească credința, să creadă dincolo de constrângerile rațiunii, într-un context care spiritual este derapant. Suntem tentați, în virtutea unor inerții de interpretare literară, să percepem versul religios al unui poet (de factură generală nereligioasă) din perspectiva căderii de la credință, a raportării la deism, a revoltei şi negării. La Doinaş, psalmii disperării sunt mult prea puțini. Farmecul acestor poezii vine din puterea lor de a vorbi despre cum e să crezi în Dumnezeu astăzi, şi nu despre cum ți-e greu să crezi. În psalmi, nu avem de-a face cu un poet religios în genere, ci cu un moment din intimitatea evoluției spirituale a unui poet care a optat deja şi care e de ceva vreme pornit pe drum cu ochii ațintiți la cer.

Bibliografie:

Doinaş Şt. Aug., *Psalmi*, Ed. Litera Internațional, Bucureşti-Craiova, 2003.

Doinaş Şt. Augustin*, Eseuri*, Ed. Eminescu, 1996.

Doinaş Şt. Augustin, *Mai Mult ca Prezentul,* Ed. Aius, Craiova, 1996.

Negoițescu Ion, *Scriitori moderni*, vol 2, Ed. Eminescu, 1997

Nemoianu Virgil, *Surâsul abundenței. Cunoaştere lirică şi modele ideologice la Ştefan Aug. Doinaş*, Ed. Fundația Culturală Secolul 21, Bucureşti, 2004.

Revista Secolul 21, Madrid, 2-6, 2003, volum dedicat lui Şt. Aug. Doinaş (ediția electronică).

Simion Eugen, *Scriitori români de azi*, Ed. BPT, 2000.

Ştefănescu Alex., *La o nouă lectură: Ştefan Aug. Doinaş*, România Literară, nr. 16, 2002.

Templul meu, Şt. Aug. Doinaş în dialog cu Emil Şimăndan, Ed. Fundația Ioan Slavici, Arad, 1998.

Note:

[1] Virgil Nemoianu *Surâsul abundenței. Cunoaştere lirică şi modele ideologice la Ştefan Aug. Doinaş*, Ed. Fundația Culturală Secolul21, 2004, Bucureşti, p. 320

[2] Ştefan Augustin Doinaş *Mai Mult ca Prezentul,* Ed. Aius, Craiova, 1996, p.95

[3] *Templul meu, Şt. Aug. Doinaş în dialog cu Emil Şimăndan,* Ed. Fundația Ioan Slavici, Arad, 1998 , p. 74.

[4] Virgil Nemoianu, ibidem, p. 294

[5] *Templul meu, Şt. Aug. Doinaş în dialog cu Emil Şimăndan,* Ed. Fundația Ioan Slavici, Arad, 1998 *, p. 74*

[6] *Idem, ibidem*

[7] Ştefan Augustin Doinaş*, Eseuri*, Ed. Eminescu, 1996, p. 413

[8] *… Repere Critice Antologice*, Cornel Regman, Revista Secolul 21, Madrid, 2-6, 2003 (ediția electronică)

[9] Alex Ştefănescu, *La o nouă lectură: Ştefan Aug. Doinaş*, România Literară, nr. 16, 2002

[10] *Templul meu, Şt. Aug. Doinaş în dialog cu Emil Şimăndan,* Ed. Fundația Ioan Slavici, Arad, 1998 ,p.72.

BDD-A23588 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)

[11] *Idem, ibidem*, p.78
[12] Alex. Ştefănescu, *op. cit.*
[13] De altfel, limba greacă veche îl numeşte adesea pe Dumnezeu în rugăciuni "Ποιητής" (Piitis), cuvânt care înseamnă creator, făcător, şi din care a evoluat etimologic în limbile moderne cuvintele poet - poezie.
[14] Şt. Aug. Doinaş, *Mai Mult ca Prezentul*, eseul *„Martin Buber şi existenţa dialogală"*, Ed. Aius, Craiova, p. 29.
[15] *Idem, ibidem*, p 31
[16] *Idem, ibidem,* p.413
[17] *Idem, ibidem,* p 30
[18] *Templul meu, Şt. Aug. Doinaş în dialog cu Emil Şimăndan,* Ed. Fundaţia Ioan Slavici, Arad, 1998 , p. 78

BDD-A23588 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:18 UTC)